

گفتگو با مهندس مهدی معین فر دبیرکل هیات امنای کتابخانه‌های عمومی کشور و مدیر مسئول مجله نمایه

ارائه خدمات اطلاعات رسانی و خدمات مرجع بر می‌آورد، به همان اندازه نیز بین نسخه الکترونیکی و نسخه چاپی فاصله وجود دارد.

سروش: چند سالی که دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور فعالیت‌هایی را در زمینه اطلاع‌رسانی مواد مکتوب آغاز کرده است. اکنون که اطلاع‌رسانی در کشور ما موقعیت حساسی یافته، جنابعالی این موقعیت جدید را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

○ «عصر اطلاعات، عصر ارتباطات» مفاهیمی کاملاً جدید در تبیین دنیای معاصر است دنیایی که در آن رشد علوم از آغاز قرن بیستم شتابی چشمگیر یافت. در پایان قرن که در سالهای آخرینش حضور داریم شاهد سر به فلک ساییدن علوم و معارف بشری هستیم. پیشرفتهای علمی و فنی به طور غیرقابل باوری تنشها و فشارهایی را بر جوامع امروزی تحمیل کرده است. اطلاعات تولید شده در جهان به قدری زیاد است

رشد شتابان اقتصادی، اجتماعی حاصل از انقلاب شکوهمند اسلامی نیاز به اطلاعات را اجتناب‌ناپذیر ساخته است... پاسخگویی به این نیاز مستلزم وجود کتابخانه‌هایی است که بتوانند اطلاعات مورد درخواست را به طور دقیق، روزآمد، تهیه، آماده سازی و در اختیار مردم قرار دهد.

حاصل کار پنج ساله مجله نمایه احصاء حدود یکصد هزار مقاله بوده است. مجله نمایه با فهرست‌نویسی مقالات نشریات علمی و فرهنگی، روزنامه‌ها و کتابهای روز عملاً این امکان را به استفاده‌کنندگان می‌دهد تا از نوشته‌های جاری قابل آگاهی یابند و به آن دسترسی داشته باشند.

از شماره بیست و نهم سیستم مکانیزه با عنوان «مجله الکترونیکی نمایه» بر امکانات نسخه چاپی افزوده شد.

به همان اندازه که نسخه چاپی «مجله نمایه» سرعت و دقت مورد تقاضای استفاده‌کنندگان، مدیران، کارکنان کتابخانه‌های تخصصی، عمومی و مراکز اطلاع‌رسانی را در

مسئله انتظام دانش، دلمشغولی بسیاری از دانشمندان و فلاسفه بوده است. ارسطو، فارابی، کانت، و لایبنتس هر یک به نحوی به مسئله رده‌بندی علوم و تفکیک دانشهای عصر خود پرداخته‌اند.

بدیهی است در مسئله رده‌بندی علوم، تکامل فرهنگی و معرفت بشری اولین نقش را داشته است. از دوره تکامل خط که بگذریم، تأثیر اختراع کاغذ و انتشار آن در سرزمینهای اسلامی قرن دوم هجری، یکبار مسئله رده‌بندی علوم را به لحاظ پشتوانه انتشاراتی به طرز بیسابقه‌ای گسترش داد که عالی‌ترین شکل آن را در احصاء العلوم فارابی می‌یابیم و بعد از اختراع چاپ در قرن پانزدهم میلادی شاهد تحولی دیگر در این زمینه هستیم.

حال اگر مسئله «انفجار اطلاعات» را از این زاویه که حجم اطلاعات قابل احصاء است نگاه کنیم، آیا صورت مسئله را درست دیده‌ایم. الان چند سالی است که به لطف مجله نمایه مقالات نشریات علمی و فرهنگی، جمع‌آوری، رده‌بندی و منتشر می‌شوند. حاصل کار پنجساله مجله نیز احصاء حدود یکصد هزار مقاله بوده است. آیا بدون جمع‌آوری و تدوین رده‌بندی این تعداد مقاله، این مقالات نیز به سرنوشت بی‌شناسمانگی دوره‌های قبل از انتشار مجله نمایه دچار نمی‌شدند.

سروش: بی‌تردید انتشار مجله نمایه نقطه عطفی در امر اطلاع‌رسانی مواد مکتوب پدید آورده است نشریه‌ای که به گفته بسیاری از صاحب نظران علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دائماً رو به کمال داشته، چه روشی اتخاذ کرده و چه اهدافی را دنبال می‌کند.

○ هر روز تعداد زیادی مجلات علمی و فرهنگی منتشر می‌شوند که نمایه‌سازی و فهرست‌نویسی آنها برای همه کتابخانه‌ها مقدور نیست. مجله نمایه با فهرست‌نویسی مقالات نشریات علمی و فرهنگی، روزنامه‌ها و کتابهای روز عملاً این امکان را به استفاده کنندگان می‌دهد تا از نوشته‌های جاری آگاهی یابند و به آن دسترسی داشته باشند.

نشریات علمی و فرهنگی همانطور که در ابتدای هر شماره مجله نمایه توضیح داده می‌شود، برحسب ترکیبی از تقسیم‌گسترده موضوعی و روش الفبایی درون آن و بر اساس طرح طبقه‌بندی ده‌دهی دیویی تنظیم شده است.

که از آن به عنوان «انفجار اطلاعات»، یاد می‌کنند. هر روز ۳۰۰ تا ۴۰۰ میلیون رقم اطلاع ثبت و ضبط می‌شود. هر سال قریب ۲ میلیون مقاله علمی و فنی در جهان نوشته می‌شود که در نزدیک به ۳۰۰۰۰ مجله چاپ می‌شوند. یک گزارش در سالنامه کتابداری و تجارت کتاب بوکر سال ۱۹۹۱ - ۱۹۹۰

Bowker Annual library and book trade Almanac

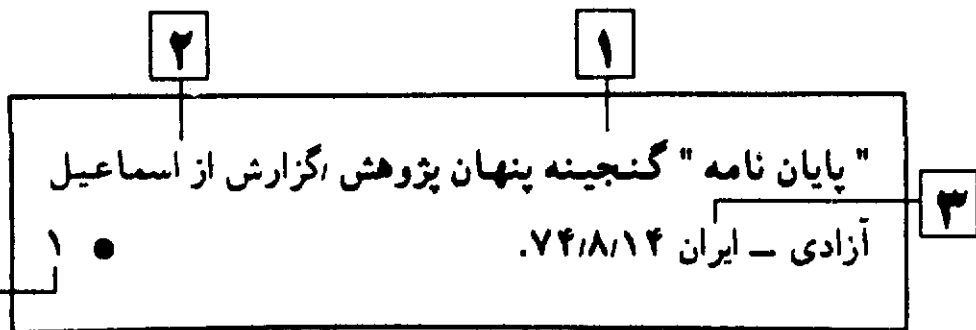
نشان می‌دهد که در سال ۱۹۸۶ شماره کتابهای منتشر شده در ۳۸ کشور ۵۹۶/۱۹۳ عنوان بوده است و هر سال به شمار انتشار کتاب در هر کشور و در مجموع جهان، افزوده می‌شود. طبق آمار منتشر شده در آخرین کنفرانس ایفلا تنها در هشت کتابخانه بزرگ دنیا یعنی کتابخانه‌های مسکو، واشنگتن، لندن، لنینگراد، هاروارد، پاریس، توکیو و اسکندریه، قریب ۱۱۳ میلیون جلد کتاب وجود دارد و تعداد عناوین کتابهای منتشر شده در سال ۱۹۸۶ بیش از یک میلیون جلد است در چنین وضعی چگونه می‌توان از کاربرد تعبیر انفجار اطلاعات پرهیز کرد؟

سروش: اما این مسئله «انفجار اطلاعات» تا چه حد با وضعیت فرهنگ مکتوب ما قابل مقایسه است. چون بهر حال عناوین کتابهای منتشر شده و مقالات نشریات ادواری، حجم کاملاً مشخص و قابل دسترسی است.

○ کشور ما نیز از جهات فوق وضعیت مشابهی با جامعه جهانی دارد. از یک سو رشد شتابان اقتصادی، اجتماعی حاصل از انقلاب شکوهمند اسلامی نیاز به اطلاعات را اجتناب‌ناپذیر ساخته است و از سوی دیگر پاسخگویی به این نیاز مستلزم وجود کتابخانه‌هایی است که بتوانند اطلاعات مورد درخواست را به طور دقیق، روزآمد، تهیه، آماده سازی و در اختیار مردم قرار دهد.

تولید روزافزون اطلاعات و افزایش انتشارات گرچه در اشاعه آنها بین افراد جامعه تأثیر دارد، اما خود موجب بروز مشکلاتی در دستیابی آنان به منابع مورد نیاز می‌گردد. بنابراین لازم است این انتشارات به صورت مناسبی سازمان داده شوند تا بتوانند به نحو مطلوب و مؤثر مورد بهره‌برداری قرار گیرند.

«انفجار اطلاعات» هر چند به حجم اطلاعات عرضه شده مربوط است اما منحصر نیست. یکی از شقوق انفجار اطلاعات پراکندگی در بکارگیری از روشهایی است که اطلاعات را قابل بهره‌وری می‌سازد.

۱. عنوان مقاله ۲. پدید آورنده ۳. عنوان و شماره مجله یا عنوان و تاریخ روزنامه
۴. شماره بازیابی در نمایه پدید آورندگان

در نمایه نقد آثار

آثاری که در نشریات علمی و فرهنگی مورد نقد و بررسی واقع می‌شوند:

● شعر فارسی - قرن ۶

ریترا، هلموت: دریای جان؛ ترجمه عباس زریاب خویی / نقد و بررسی کتاب از محمود اسعدی: تقطیر عشق از دریای جان..

همشهری ۷۴/۸/۲۲ ● ۲۳۱۴

شجیمی، پوران: جهان‌بینی عطار / معرفی کتاب.. کیهان فرهنگی، ۱۲۲ ● ۲۳۱۵

نظامی، الیاس بن یوسف: مخزن الاسرار نظامی گنجوی / معرفی کتاب از علی اصغر شمر دوست.. اطلاعات، ۷۲/۸/۲۵ ● ۲۳۱۶

در نمایه گفتگو

نمایه گفتگو، به درج فهرست گفتگوها اختصاص دارد:

● رسانه‌های ارتباط جمعی

پیوندهای فرهنگی: گفتگو با آقای مهدی تابشیان.. سروش ۷۶۰ ● ۲۳۹۷

ماهواره، ابزار نهاجم تا تبادل؟: گفتگو با دری نجف آبادی.. بصائر ۹ (۲) ● ۲۳۹۸

در تنظیم فهرستها - تا حد مقدور از همه راهها برای بازیابی اطلاعات استفاده شده است. اطلاعات کتابشناختی هر مقاله شامل عنوان مقاله، شماره مجله، تاریخ انتشار، شماره صفحه باصفحات است که کار بازیابی مقالات را برای پژوهندگان میسر می‌سازد.

جداول فشرده «سیستم دیویی» نمایانگر پیشرفت طبقه‌ها از کل به جزء و از مرحله‌ای بر مرحله دیگر است. تقسیم گسترده موضوعی محدوده موضوع کلی نشریات و روش الفبایی، تقسیم درون هر موضوع است.

پس از متن گسترده فهرست مندرجات نشریات، راهنمای موضوعی مقالات براساس رده‌بندی دهدهی دیویی و روش الفبایی، نمایه موضوعی، نمایه نقد آثار، نمایه گفتگو، نمایه پدیدآورندگان مقالات، نمایه کتابهای ماه، نمایه ترجمه مقالات نشریات خارجی درج می‌شود. نحوه ورود و جستجو در متن اطلاعات هر شماره با راهنمای بازیابی ابتدای هر بخش مشخص شده است.

در نمایه موضوعی

کلیه مقالات نشریات علمی و فرهنگی و مقالات روزنامه‌ها برحسب موضوع، تفکیک و به صورت الفبایی درج می‌شود. به طور مثال در موضوع اسلام و آموزش و پرورش، جستجوگر با این شکل در نسخه چاپی، نسخه الکترونیکی مجله و شبکه اطلاع‌رسانی نمایه، روبروست.

● اسلام و آموزش و پرورش

مبانی آرای تربیتی اخوان الصفا/ گروه علوم تربیتی.. حوزه و دانشگاه ۴ ● ۲۷۲

مربی مسلمان کیست؟/ رسول موسوی.. کنار و کارگر، ۷۴/۸/۳۰ ● ۲۷۳

همه می‌توانند خوشبخت باشند/ کاظم محسنی.. کار و کارگر، ۷۴/۸/۳۰ ● ۲۷۴

سروش: اما روشهای دیگری نیز برای بازیابی اطلاعات وجود دارد. مثل کلید واژه‌ها در بازکاوی مفاهیم، چرا از این روش استفاده نشد یا نمی‌شود؟

○ کاربرد «روشهای متفاوت» در بازیابی اطلاعات امری طبیعی است. مثل روشهای مختلفی که در بیان همه مفاهیم دینی، علمی، فلسفی و هنری وجود دارد. اما این مسئله مانع از حصول نتایج مطلوب نمی‌شود. هر مفهوم با زبانی بیان می‌شود که چیزی جز مجموعه‌ای از علائم و قراردادها برای ایجاد ارتباط نیست. مفاهیم در همه روشها به «زبان طبیعی» نوشته می‌شود اما بازیابی آنها با زبانهای قرارداد یا مصنوعی انجام می‌گیرد. این زبانها از لحاظ ساختار داخلی به دو دسته تقسیم می‌گردند، زبانهای سلسله مرتبه‌ای یا طبقه‌بندی شده و زبانهای ترکیبی یا تجمعی.

مجله نمایه در انعکاس فهرست مقالات نشریات علمی و فرهنگی و روزنامه‌ها، روش طبقه‌بندی دیویی را از زبانهای سلسله مرتبه‌ای یا طبقه شده مورد استناد قرار داده است. طبقه‌بندی دهمی دیویی از ابتدا به صورت قابل ملاحظه‌ای گسترش یافته و به طور مرتب مورد استفاده قرار می‌گیرد. طبقه‌بندی کتابخانه کنگره، طبقه‌بندی بلیس، طبقه‌بندی دهمی جهانی، از دیگر روشهای زبانهای سلسله مرتبه‌ای یا طبقه شده است. «کلید واژه‌ها» که از آن نام بردید، در اصطلاحنامه‌ها به شکل فهرستهای توصیفگر در سلسله زبانهای ترکیبی کاربرد دارند. در یک اصطلاحنامه اصول صرف و نحو زبان طبیعی به خصوص مترادفها و چند معناییها، مطرح می‌شوند.

به عنوان مثال در نمایه‌سازی، که با توصیفگر طرح انجام می‌شود. اصطلاحنامه همچون انگار (ایده) مفاهیمی چون، نیست، برنامه، نقشه، ریتم، منسق، الگو، ساختمان را بیان می‌کند. انتخاب واژه‌ای از بین مترادفها، از استعمال موارد دیگر جلوگیری می‌کند یعنی اطلاعاتی را فراهم می‌کند که به شکل دیگر ارائه شده است.

البته هر روشی معایب و محاسن خود را دارد. این هست که در روش طبقه‌بندی دیویی روابط شناخته شده‌ترند تا ساخت کلید واژه‌هایی که اگر همین امروز چندین نهاد معتبر علمی به آن بپردازند، به زمانی بیش از یک نسل نیاز دارد. کارهای خلق الساعه و ضربتی! قطعاً نتایج موفقیت‌آمیزی در

پس نخواهد داشت. برای وضوح بیشتر مطالب کافی است به ساخت کلید واژه برای حوزه‌های متبوع و گوناگون دانش و معارف در عصر حاضر اشاره کرد. آنهم در موقعیتی که تعداد تألیفات در این زمینه، در زبان فارسی حتی به تعداد انگشتان یک‌دست هم نمی‌رسد.

فراموش نکنیم که نخستین شماره مجله نمایه در نیمه سال ۱۳۷۰ منتشر شده این دوره زمانی برای استفاده از گسترشهای رده‌بندی دوره بسیار کوتاهی است. بی‌تردید رده‌بندی که اکنون در نمایه اعمال می‌شود در آینده گسترش بیشتری خواهد یافت. به نحوی که تمام مقولات جزئی را نیز شامل گردد.

سروش: جنابعالی به تکنولوژی جدید در امر اطلاع‌رسانی توجه خاصی نشان داده‌اید، که انتشار نسخه الکترونیکی و ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی نمایه از جمله آنهاست. ممکن است درباره این دستاوردها توضیح بفرمائید.

○ در یک دوره کوتاه از نسخه چاپی مجله نمایه با همه مشخصات برشمرده به شبکه اطلاع‌رسانی رسیده‌ایم. ادامه این روند رو به توسعه نیز اجتناب‌ناپذیر است. تکنولوژی در این زمینه به سرعت در حال دگرگونی است اما فنون اصلی مدیریت برای اخذ تصمیم صحیح در امر طرح و اجرا با وجود مشکلات مالی کتابخانه‌ها، که چشم انداز روشنی از احتمال رفع آن در آینده‌ای نزدیک وجود ندارد عملی ثابت و یکسان است. ابتدا براساس طرحی، مقدمات کار انتشار مجله نمایه، در مدیریت انتخاب کتاب و نمایه‌سازی و فهرست‌نویسی دبیرخانه هیأت امانا با مشارکت گروهی از کارشناسان خبره فهرست‌نویسی که هر یک بیش از بیست سال سابقه کار دارند، آغاز گردید، باین ترتیب کار فهرست‌نویسی و نمایه‌سازی درمجله نمایه تا بیست و هشتمین شماره مجله به طور دستی انجام می‌گرفت. از شماره بیست و نهم سیستم مکانیزه با عنوان مجله الکترونیکی نمایه برامکانات نسخه چاپی افزوده شد اگر از تفاوت «مجله الکترونیکی نمایه» با نسخه چاپی آن پرسشی مطرح شود باید گفت به همان اندازه که نسخه چاپی مجله نمایه سرعت و دقت مورد تقاضای استفاده کنندگان، مدیران، کارکنان کتابخانه‌های تخصصی، عمومی و مراکز اطلاع‌رسانی را در ارائه خدمات اطلاع‌رسانی خدمات مرجع برمی‌آورد، به همان اندازه نیز بین نسخه الکترونیکی و نسخه چاپی مجله

فاصله وجود دارد.

سروش: این تفاوت و فاصله عمدتاً باید در زمینه افزایش سرعت در بازیابی اطلاعات مورد نیاز باشد؟

○ کاملاً صحیح است. اولاً پژوهشی که از طریق مجله الکترونیکی نمایه در فهرست مقالات نشریات ادواری و کتابهای روز انجام می‌گیرد اطلاعات روزآمد بیشتری نسبت به نسخه چاپی آن که نوعی سیستم دستی محسوب می‌شود فراهم می‌آورد. و در عین حال نیازی هم به جستجوی دستی در چندین نسخه مجله نمایه با صرف وقت زیاد نیست. ثانیاً تنها یک بار تحقیق در منابع دوساله و درآینده چندین ساله لازم است انجام گیرد و نه بیشتر، ثالثاً روش جستجو امکان به وجود آوردن ارتباطات بسیار پیچیده وازه‌ها را میسر می‌سازد این روش در پژوهشهای دستی به ویژه پژوهش موضوعی تقریباً غیرممکن است.

نکته‌ای که گفتن آن ضروری است، تسلسل امور، آغاز مرحله جدید در خاتمه مرحله قبلی است. یعنی با انتشار نسخه چاپی مجله، نسخه الکترونیکی آماده می‌شود که بر سرعت جستجو به نحو قابل ملاحظه‌ای می‌افزاید و در ادامه آن انتشار لوحهای نوری نمایه C.D.Rom از متن full page مقالات نشریات ادواری است.

سروش: اما متن تصویری از مقالات امکان جستجو در متن مقالات را برای پژوهشگران به وجود نمی‌آورد؟

○ از ابتدا هم، قصد از انتشار لوحهای نوری نمایه (C.D.Rom) جستجو در متن مقالات نبود. با این روش در واقع فضای نگهداری از نشریات را به «بی‌حجمی» تبدیل کرده‌ایم. مخاطبین نمایه، از نهادهای علمی و فرهنگی گرفته تا مراکز تجاری و محققان و مدیران و پژوهشگران در حال افزایشند، تجربه چند مرکز علمی که اطلاعات و امکانات خود را «روزآمد» نمی‌سازند چندان جالب نیست. افرادی که برای کسب اطلاع به این مراکز مراجعه می‌کنند به علت ساختار قدیمی و غیرپویای آن که مبتنی بر کثرت مجلات بدون روشهای سریع جستجو است، چندان رضایتی ندارند.

«لوح نوری نمایه» امکان درج متن کامل مقالات بیش از ۴۰۰ عنوان (بیش از ۱۲۰۰ نسخه) نشریه علمی و فرهنگی و حدود ۲۵۰۰ نسخه از روزنامه‌های کثیرالانتشار را طوری مهیا می‌سازد که امکان گم شدن اسناد یا نیاقتن مدارک، یا تأخیر در

انجام خواسته‌های مراجعین را از بین می‌برد. قبلاً چنین امکانی فقط از طریق میکروفیلم و به دشواری انجام می‌گرفت ولی امروز و با این روش می‌توان فقط با فشردن دکمه‌ای، متن کامل مقاله را روی صفحه نمایش کامپیوتر آورد و یا از چاپگر دریافت نمود. نکته دیگر اینکه جستجو در متن همیشه مورد نظر پژوهشگر نیست، یک جستجو در فهرستهای مجله الکترونیکی نمایه، که لوحهای نوری نمایه بر اساس داده‌های آن آماده سازی می‌شود راه حل دیگری است. حل این معضل با نصب تابلو اعلانات الکترونیکی و ایجاد شبکه اطلاع‌رسانی نمایه میسر شد.

سروش: چگونه؟

○ از طریق سیستمی که full text نامیده می‌شود. تهیه متن نوشتاری قابل جستجو، در گستره‌ای که نمایه بدان می‌پردازد، امکانی به وسعت، فضا و پرسنل مجموع مجلات را می‌طلبد که از طاقت و حوصله، برنامه و بودجه هر سازمان، حتی در ابعاد جهانی خارج است. این حجم از اطلاعات را، حتی نمی‌توانید از inter net بگیرد. برای راه‌اندازی برنامه از طریق یک همکاری متقابل، به ازا در یافت دیسکت حروفچینی مقالات نشریه، امکان استفاده رایگان از شبکه را برای این نشریات به وجود می‌آوریم طرح آزمایشی با ویژگی انتقال سریع اطلاعات کاملاً موفقیت‌آمیز بوده و بزودی شرایط بهره‌وری دو جانبه برای کلیه نشریات و سایر نهادهای علمی و فرهنگی اعلام می‌شود. در مورد بهره‌وری از سیستم full text مقالات نشریات علمی و فرهنگی به طور اجمال باید گفت که چنانچه نشریات دیسکت حروفچینی مقالات را برای نصب روی تابلو اعلانات الکترونیکی به دفتر مجله نمایه، تحویل دهند متقابلاً می‌توانند از حجم انبوه اطلاعات ذخیره شده بر روی شبکه اطلاع‌رسانی نمایه استفاده نمایند. برای ایجاد همکاری متقابل می‌توان از طریق مکاتبه یا تلفن یا مراجعه مستقیم با دفتر مجله نمایه، از جزئیات فعالیت شبکه اطلاع‌رسانی نمایه اطلاع حاصل کرد.

در خاتمه، امیدواریم مجموعه خدماتی که در این بخش انجام شد، توانسته باشد بخشی از رسالت و وظیفه کتابخانه‌های عمومی را در اشاعه اطلاعات به منظور ارتقاء سطح فرهنگ عمومی جامعه تحقق بخشیده باشد.